

LEROMBOLT FÉSZEK.

(Az 1919—20. évi magyar történelem margójáról.)

VI.

Két nagy dolog történt tavaszeln. Záchnét meglátogatta a sógor-asszonya — és levelet is hozott magával a fiúktól.

A nap úgy kezdődött, mint a többi. Legfeljebb annyi változás esett, hogy a vadgesztenyefának kútfelöli ágáról lezuhant a hó és az ág legszélső csücskén, ahol először éri a nap, nedvesség csillogott.

A Csulakék lánya, Anyicska, nagy szakajtó fehér lisztet vitt be a kamrából. Megállt egy percre, felfelé tartotta a fejét és beszólt a tekintetes asszonyhoz:

— Kisütött a nap. A mama akarja, tegyük ki ágyát az ajtó elé.

— A friss levegő jól fog neki esni.

— A mama akarja, hogy erre az oldalra tegyük, nagysága kertjébe.

— És miért erre az oldalra?

— Mama mondja, hogy másik oldalán soh'sincs nap, ott mindig Szibéria van.

— Csodálatos. Huszonhat esztendőn át nem volt Szibéria. Na jól van, csak tegyék ide.

Ez történt reggel. Később látta is, hogy a beteg asszonyt a keskeny ágygal együtt odaállították az előszoba ablaka alá. Egész nap azután már semmi különös nem adódott elő, legfeljebb még annyi, hogy míg az asszonyt be nem vitték onnan, ő folyton elment az előszoba ajtóig, mert úgy gondolta, hogy mégis csak ki kellene hozzá menni és szólni neki valamit. Húszszor is elment az ajtóig, de mindig visszafordult, mert úgyis tudta, hogy a házáért van az egész. Azt a házat akarják most ezek minden áron, amelyikben a Palatykák laknak, a faluvégen. Az a ház a Zách Tamásnéé volt. Azonkívül még két parasztház a faluban, a bérlő cselédsége lakott mindben. A Palatyka-féle ház az utolsó a faluban, a szerint nézve, hogy hová építették. Azonban cserépszindelyes a teteje, a két szoba tisztességes nagy és nyolcvan ojtott szilvafa van a hozzátartozó kertben. Nyolcvan szilvafa és a ház előtt diófa, de olyan nagy, hogy akár a fél falu hűsölhetett alatta. A fákat sajátkezűleg ültette az öreg úr, a Zách Tamásné édesapja. Ezt a házat akarták most Csulakék. Folyton példálództak, egész télen. Valahányszor csak beszédbe ereszkedett velük, mindig csak ez. Hogy így, meg úgy. Elveszik úgyis, a domovinában beszéltek már erről. Egynek nem lehet sok, a másiknak semmi. Hogy ők megfizetik, mint az urak. Az ő pénzük se rosszabb, mint a másé. Hogy az öregek már kiöregedtek a munkából. Ők inkább odahúzódnának, a fiatalok maradnának továbbra is...

Csulakné végkép belebolondult a házba. Amióta megbetegedett, éppenséggel nem bírtak vele. Furkálta a góg, meg akarta mutatni az „asszonynak“, hogy ő se kutya... Lehet, hogy más is bántotta. Az Isten annak

a megmondhatója, hogy mi érlelődött meg abban is a hosszú betegség alatt? Hanem az ágyát mégis csak azért hurcoltatta az előszoba ablaka alá...

Négy óra múltott délután. Éppen ágyat bontott magának Záchné, amikor bezörgettek a kis szoba ablakán. Háromszor kocogtak egymásután.

— Ez családi kopogtatás — nyilalt bele az öregasszony szívébe. Magára kapta a nagy posztókendőt és reszkető lábakkal ment a konyhaajtóhoz. Nem kérdezte, hogy ki az, csak kinyitotta.

Aranka volt, az egyetlen férfitestvérének a felesége. Aranka, a sógorasszony.

Égészen a konyha közepére ment, ott megállt egy pillanatra, megfordult maga körül, azután letett egy jókora táskát a nagy kerek asztalra. Addig még nem is köszöntötték egymást, egyetlen hang sem volt. Záchné a cselédágy szélén ült és borzasztó nagyokat nyelt, csuklott, reszketett a feje és a könnyek egészen elárasztották az arcát. A szíve meg úgy vert, hogy rángatózott a válla.

Aranka aranyszőke hajú asszony volt, kicsattanó száju, tűzről pattant menyecske. Ő nem szerette a sírást, meg a csuklást. Haragudott, ha valaki kívülről is megmutatta, hogy van szíve. Nem sokkal volt fiatalabb a sógorasszonyánál, de amaz olyan volt mellette, mintha húsz esztendővel lett volna öregebb.

— Jó estét, Ilonka... Hát eljöttem, hogy megnézzelek, mit csinálsz te itt magadban? De nem látlak, fiam, itt olyan sötét van. Nincs lámpád?... Csak maradj ott az ágy szélén, én majd meggyújtom. Tudod mit, nem is kell. Most jut eszembe, van nálam gyufa is, meg gyertya is. Itt van a táskámban. Ez még akkortól maradt itt, mikor Bukarestben jártam a nagyobbik lányom útlevele miatt. Váradról akartam hazahozni szegényt Ny — —a, ezért Prágától Bukarestig szaladtam útlevélért. Hogy a csuda üsse meg őket! No, visszafelé azután egész úton gyertyát csináltam, mert hogy nem volt világítás a kocsiban. Zsebkendőmből téptem a foszlányt és ami olvadt viasz volt a kocsi falán, ablakán, itt-ott összekapargáltam. Legalább egyszer rendes nagytakarítás volt abban a kocsiban. Mikor hazahoztam, mérgemben addig próbálgattam, míg megtanultam a gyertyamártást. Nézd csak, hogy ég! Látod, ezt én magam csináltam. Ez bezzeg nem hajlik kétrét, mint a M. úr dereka, ha kimondja a zsupán nevét...

Mindezt borzasztó gyorsan mondta el. A gyertya rávilágított kedves, puha arcocskájára. A szeme élénken villogott, ide-oda nézett. Letette a kalapját, kabátját, a kályha elé guggolt és a tüzet kezdte kapargálni.

Már kialudt, nem baj. Látom, van itt galy. Egy kis beesínáltat is hoztam, azt meg fogjuk melegíteni. Sürgölődött a tűz körül, mintha ez lett volna a legfontosabb. Azt akarta, hogy a másik összeszedje egy kicsit magát.

Már pattogott a tűz, amikor odaült az ágy szélére.

— No, kisírtad már magadat, Ilonkám? — és egymásra borultak.

Zách Tamásné odanyomta az arcát amannak puha, gömbölyű vállához és dadogott össze-vissza:

— Ha te ezt tudnád... ha te ezt tudnád... Ha ti ezt tudnátok...

— De hiszen magad vagy az oka... Magad okoztad, te akartad. Hív-tunk őszkor...

— Szent Isten... Szent Isten, ez a tél... Már nem vagyok ember... már nem vagyok ember... Már beszélni sem tudok...

— Ne haragudj, lelkem, ezt egy kicsit nehéz elhinni. Emlékszel még, mi volt az urad szavajárása?

Záchné bólogatott és elmosolyodott.

— Azt szokta mondani, a hangomat külön kell agyonütni, hogyha meghalok.

A sógorasszony hirtelen más irányba terelte a beszédet.

— Tudod-e, hogy tavaszba fordult az idő a mai napon. Szétesett a fagy, holnap már olvadni fog mindenütt.

— Azt hittem pedig, hogy ennek a télnek sohase lesz feltámadása.

— Én még sohasem értem telet — válaszolt Aranka —, amelyiknek ne lett volna feltámadása. Ti már olyan család vagytok, hogy szeretitek a szomorúságot. Az én uram is olyan. Erről jut eszembe, hoztam valamit... Találd ki, mit? Már nagyon vártad...

Zách Tamásnének elkezdett megint reszketni a keze-lába.

— Aranka, te levelet hoztál a gyermekeimtől!

— Azt hoztam, de ha sírsz, csak holnap adom oda.

— Nem sírok. Nem is olvasom el mindjárt, csak simogatni fogom.

Záchné óvatosan nyitotta fel a borítékot, az írás fölé hajolt. Az apró petróleumlámpa oda volt állítva az éjjeli szekrényre, melléje húzódtott. Aranka a tüzet élesztgette, az almahéjat szétrázogatta a kis kályha tetején és minduntalan ránézett a kályhaajtó rézgombjára, mert nagyon bántotta a szemét, hogy nincs kifényesítve. Végül is nem állhatta tovább, a meleg, puha pamutkendő csücskével megdörzsölgette kicsikét. Előbb azonban egy lopott pillantást vetett a háziasszonyra. Nehogy az észrevegye. Dehogy is vett az észre valamit. Se látott, se hallott, nagy, kerek könnyecseppek gurultak le az arcán, a betűk minduntalan összefutottak a szeme előtt.

— Hallgass ide, mit ír Zoli — mondta —, hallgass ide — és reszkető hangon olvasni kezdett:

„Az élet felszínén a könnyűkeresetűek és könnyűlelkiismeretűek. Tobzódás, fény, szappanbuborék, szivárványszín... Tánc, vigalom, dözsolés... Kárhágó végnapjai. Emlékszik még, anyám, hogyan tanultuk a harmadik felsőben: „És mikor a város kapuján benyomult az ellenség, a halál, a vég, a pusztulás, benn a palotákban még folyt a tánc és a mulatság tovább...“ Olyan jól emlékszem, mert gyermeki képzeletemet nagyon foglalkoztatta ez a kép, de megfoghatatlannak tartottam. Ma értem férfiésszel, mert mi éljük ezt: átéljük. Mi látjuk a táncot, a dözsolést, a fülünkbe cseng a muzsika és közben vergődünk és izenként-részenként meghalunk csendben, észrevétlen...

Egy osztály pusztult el itt anyám, a középosztály.

Kimúlt egy rész a társadalomból, meghalt egy egész osztály, mire észrevették és segítségére siettek volna, akkorra már vége is volt. Majd ha évek múlva eljön a történelemíró, aki a háborús esztendőknem rémtörténetét fogja mérlegre tenni és igazságosan megírni, az az ember bizonyára külön fejezetben fog síremléket állítani ennek a kipusztult osztálynak. Most még nem érzik annyira, hogy mi már csak „voltunk“... Majd a következő nemzedék, amelyik üresen fogja találni a helyünket. Majd amikor hiányzik a híd, hogy az egyik oldalról átsétálhasson a másikra.

Mi voltunk a híd, az erős, biztos alapzatú, keményen tartott ez ki a mélység és magasság között. A híd egyszerre csak megroppant, mert túlterheltek. Nem törődtek az első repedésekkel, az apró hepe-hupákkal, csak hagyták. Csak hagyták. Szél vágta, eső vágta, hólé, sár, csatakat marta. A hepe-hupák megduzzadtak, kidagadtak, felpúposodtak és terjedtek egyre jobban és jobban, mint csúf kelevények. Önmagukkal fertőzték az elevenen rothadni kezdő testet. Mindenki láthatta már, hogy beteg ez a híd. Reszketnek és remegnek a talapzatai, hogy mállik, férgesedik kívülről-belülről, hanem azért nem kímélték. Sőt. Annál inkább megterhelték. Dübörögve vágattak rajta kényes, fényes autók, a pöfögő-dohogó társzekerek, villamosok, egyfogatúak, kétfogatúak, a város minden öröme, terhe keresztülzúgott és zuhogott rajta. A büszke híd! Én láttam azt a hidat virágjában, amikor íveit úgy tárta ki az ég felé, hogy szinte-szinte az ég kapujáig ért. Fényesek voltak az ívei, a nap ragyogva sétáltatta aransugarait rajta. Szellősen emelkedett az átlátszó levegőben, úgy állt ottan, de úgy állt ottan, mint valami büszke templom, mint valami olyan templom, amit angyalkezek építettek csupa-tiszta gránitkőből. Úgy állt ottan, de úgy állt ottan a templom, édesanyám, mint valami hegy, olyan hegy, amelyiknek a teteje az égbe nyúlik, a lába pedig a föld közepéig ér... Micsoda híd volt ez, édes Istenem! Olyat soha többé nem fognak építeni, vagy csak sokára, nagyon sokára, talán ezer esztendő múlva, mert kell hozzá vagy ezer esztendő. Hiszen tudja, anyám a Kőműves Kelemenné históriáját. Hiszen tudja, ehhez a hídhöz is emberi agyvelőből keverték a maltert és piros-meleg asszonyszívekből vetették a téglát. Olyan híd volt ez! Mennyi agyvelő és mennyi szív, amíg akkorára és olyan felségesre építhették... Hanem olyan magosságosra mégsem tudott felnyúlni soha, amilyen alávalóvá tapodták. A végén már nagyon nyomorult volt, egész szakadékok, gödrök, elférgesedett, felbomlott testében, a nemes anyag trágyává izapodva büzlött... Csupa bomlás, üszkösödés, rothadás... rothadás...

Sok-sok álmatlan éjszakán gondolkoztam ezen, anyám... Sok végeszakadatlan éjszakán, amikor nem alhatom. Itt mellettem, jobbról és balról két szép, serdülő fiam. Azt kérdezem magamtól a megrémítő, megörlő éjszakában, mire nevelem őket? Utat hogyan vágjak nekik, hiszen én még ott jártam a hídon, vagy ki tudja, talán valamelyik karfájából nőtem ki... Én a fiaimra már csak úttalan-utakat, szakadékokat hagyhatok... Sok szomorú éjszaka!

Jó azoknak, akik nem tudnak ilyen éjszakákról.

Kiesett a levél a kezéből, nem bírta tovább olvasni. Aranka dühösen kapta elő a kendő csücskét és megfedkezve mindenről, a gombot fényesítette.

— No tessék, mindjárt tudtam, hogy valami számsárság lesz a vége. Ez se tudott egyebet kitalálni, pedig egy félesztendeig gondolkodhatott rajta, hogy mit írjon.

Csattogott, pattogott, de a hangja rekedt volt a könnyektől.

— Mind ilyenek vagytok. Csak túlozni, érzékenykedni. Nem értem, miféle fából faragott férfifajta ez.

Mindjárt kétségbeesnek, ahelyett, hogy nekilátnának. Tegnapelőtt kinéztek az ablakon, az uram, a te öcséd, Ilonka, ott áll mellettem. Kinéztek és látom, hogy az egyetlen, drága fiamnak a lába valahol a magasságban, a fejem felett lóbálódzik. Nem szólok semmit hangosan, csak muta-

tom az apjának. Az csak elsápadt, a szívéhez kapott. Merthogy a gyerek a háztető legszélén ült, onnan lóbálta le a lábát és úgy labdázott a cseléd-lánnyal. No, én nem ájuldoztam. Egész nyugodtan mentem ki az udvarba és felszóltam neki szép csendesesen, hogy meg ne ijesszem, jöjjön le. Le is jött baj nélkül. Mikor már lenn volt, kapott két nyaklevest tőlem, a lány négyet a példa kedvéért. Az apját még este is borogattam, pedig nem is ő kapta a nyaklevest. És mikor a megszállás jött! Mikor kitették a hivatalból, elvették a nyugdíjat, az egyik házat, a szőlőskertet is ráadásul. Ismered azt a kertet te is, Ilonka. Minden gyümölcsfát, ej mit gyümölcsfát! minden fűszálat mi magunk vetettünk, palántáztunk, ojtottunk ottan. Az egész életünk minden virágzása virágzott abban a szőlőben, abban a kertben. Az egész fiatal életünk beleépítve abba a villába. Minden esztendőben adtunk valamit magunkból. Az egész őszünk, az egész telünk csupa előkészület volt... majd a tavasszal! A takarékoskodás, ez a garaszkodás! Megvontunk magunktól minden jó falatot, minden jó napot, csak a szőlőnek mindent, csak a villának mindent. Cifráztuk, szépítettük, építettük! Az a fürdőszoba, csupa fehér zsolnaiból. Az a filagória! Azok a díszbokrok! Ahol valami nemes fajta rózsáról hallottam, megszereztem, még ha térdig kopott volna is érte a lábam. No és ebbe ültették bele azt a hóhérnak való, jött-ment, nem tudom én kicsodát... Ha az uramtól függött volna, még ma is benne ülne. Pedig azzal kezdte, hogy kijelentette, mi nem értünk a kerthez. Majd ő megmutatja... De nem ért rá megmutatni. Nem mentem én, lelkem, se zsupánhoz, se bíróhoz, se ügyvédhez. Csak a szőlőbe mentem el minden héten kétszer. Ott se szóltam én semmit, csak eligazítottam egyet-mást. Egyszer a vízvezeték romlott el, egyszer a pince szakadt be, egyszer görény esett a tyúkóljukba... Egyszer a világítás fagyott be... Mindig volt azoknak valami bajuk. A zsupának egyéb dolga sem volt, mint a panaszt hallgatni. Meg is undorodtak tőlük a végén úgy, hogy kitették a szőlőből... Azóta se raktak oda mást, mert az nem embernek való hely... Csak nem kell mindjárt olyan kétségbeesettnek lenni. Ha az uramon múlt volna, még ma is ott ülnének a villában. Még én is alig igazíthattam a dolgomat miatta. Mindig azon sopánkodott, hogy lecsuknak. Hiszen nem csináltam én senkinek semmit. Az ember a maga házában csak tehet és vehet egyet-mást... No és mostan! Hiszen ha rá várakoznék, már éhen halhattunk volna... Tudja is ő, hogy miből élünk. Most a bécsi porcellánt esszük... Hát azután.. Nem lesz bécsi porcellánunk... Azért még nem óbégatok, nem döntögetek hidakat és nem temetem el a félvilágot... Az a fő, hogy az élet maradjon meg... Az élet, fiam!

Zách Tamásné lassan feljebb emelte lecsüggesztett fejét, közelebb húzódott a sógorasszonyához. Már több mint húsz esztendeje éltek egy családban és most e néhány óra alatt valahogy közelebb jutott ehhez az asszonyhoz és jobban belelátott, mint a sok esztendő során. — Talán ott volna az én helyem is a gyermekeim között — mondta halkan és nagyon elgondolkozott.

Éjfél már elmúlt, mikor lefeküdtek, de aludni nem aludtak el, csak öt óra tájt. Átbeszélgették az egész hosszú éjszakát. Záchné nem bírt betelni az emberi szó zengésével-csengésével.

Már félálomban voltak, amikor megszólalt a sógorasszony:

— Van ám levél a másik fiadtól is. De jól ismerlek. Elég volt neked egyszerre az egyik adag. Reggel megkapod a másikat!

A csend feküdt közöttük, hallgattak sokáig, egyszerre újból megszólalt Záchné.

— Igen, a gyermekeim. Ott kellett volna maradnom.

Aranka elgondolkozva válaszolt:

— Te és a gyerekeid... Ti mindannyian, ahányan vagytok... Az egész család... Mondanék valamit, de nem fogsz kinevetni... és haragudni sem fogsz?... Éjfélre járt az idő és mi csak ülünk itt a fél-sötétben és beszélgetünk. Tudja Isten, a beszéd is másformán esik most ki az ember szájából. Én, amióta annyi minden van az ember körül, annyi idegen baj, nyomorúság — amióta ez az egész élet úgy megbolondult, hogy csak az örültek házába kellene becsukni — tudod, Ilonka, én azóta úgy vagyok, hogy szeretem megmutatni az embereknek a szívemet. Hadd lássák, mi van benne. Azt gondolom, így kellene tenni másoknak is, a szívünkkel kellene előhozakodni. Amit a sok zagyva ész elrontott, azt csak a szegény, meggyötrött szív igazíthatja helyre... A szív... igen... Hiszen ti... eh nem mondom... Inkább nagyon is sok jutott belőle nektek... Olyan sok, hogy az már nem is jó. Nem tudtok mit csinálni véle. Utatokat állja, keresztülbuktok rajta... Van egy kedves könyvem, Ilonka. Azt szeretem, azt a könyvet, nemes ember írta, magyar ember, jól ismerte a maga fajtáját. A Justh Zsigmond könyve: Fuius. Ez az, Ilonka. Minél többször olvastam, annál közelebb jutottam — az uramhoz... és hozzátok: a családhoz. Mikor én a ti családotokba kerültem. Tudod, én akkor nagyon furesán voltam. Szeretném megmagyarázni neked, megértetni veled, úgy, ahogyan akkor éreztem és még azután is sokáig — évekig... Az úgy volt, mintha csupa-csupa éllett volna körülöttem, csupa szeglet — amerre fordultam, ahányat léptem, amennyi ember, annyi éles sarok. És az mind nekijött, belevágódott az én meztelen szívembe. Én olyan őszinte voltam, Ilonka, ma sem tudok más lenni, csak az, aki vagyok. És mindig egyforma, mindig ugyanaz. Őszinte asszony, szeretek szeretni. Ne érts félre, az embereket szeretem szeretni, mindenkit. Ilyen vagyok én, akkor is ilyen voltam és ide kerültem a ti családotokba. Sok éjszakát sírtam át akkoriban. Sok volt a szeglet — nagyon sok. Néha azt hittem, hogy már nem is szeglet, hanem élesre köszörült szögek, az egész világ rettentő nagy szeges zsák és engem ideoda rázogatnak benne. Sokáig hittem így, azután lassan-sokára mégis csak megtaláltam a kulcsot. Nem az a baj, de hogy is nincs nektek szívetek. Nagyon is sok van — hétrét-szíví emberek vagytok ti — Fuius-emberek — a szívtúltengésben szenvedők. Az egész testetek szív, mindennütt fáj, ezért azután elbujtok. Önmagatok elől bujtok, a saját szívetek elől, vissza-vissza a csigaházba, a legislegbensejébe, hogy ne sérthessenek, mert a legártatlanabban mondott szó, a leggyanútlanabb mozdulat is fáj. Hiszen hétrét emberek vagytok, csupa hatványozódás, csupa szörszálhasogatás, csupa kételkedés, csupa érzékenykedés... Igen... ezért vigyáztok... ezért menekültök olyan messzire, hűvös tartózkodásba. Csupa rejtőzködés... búvócska, vissza a hetedik émbé. Ahova már nem hatol semmi... és ahol olyan nehéz megtalálni titeket és olyan könnyű megfagyni mellettetek... Igen, édes lelkem...

Zách Tamásné nem felelt mindjárt. A sötétben a szavak rázúdultak és a szíve körül karikáztak.

— Eszembe jutott valami, Aranka — mondta sokára, kicsit vontatottan. — Volt nekem lánykoromban egy barátnóm. Szegről-végről valami rokonság volt, bizonyos Márta nevezetű. Magas, sovány leány, szeplős, vöröshajú, nagycsontú, bizony csúnya volt szegény. Amilyen csúnya volt, olyan nagyon szeretett volna szép lenni és olyan nagyon keltette magát. Rettenetesen szeretett volna férjhez menni. Sokat nevetett és ez borzasztó rosszul illett neki, mert a nevetése a bőre alól jött, nem belülről. Kongott a nevetése, hamisan szólt, és nincs valami visszataszítóbb, mint mikor az ilyen nagycsontú, szeplős leány tetteteli a nevetést. Annak, aki hallja, savanyú lesz a szája és eszébe jut minden nemszeretem órája. Ez a leány, ez a Márta sokat járt hozzánk és mindig azzal kínozott engem, mondjam meg neki, milyen ő? Hogy ő igazán olyan nagyon csúnya-e? Hogy mit szoktak ő róla mondani a férfiak? Mit mondott ez a fiatalember, az a fiatalember? . . . Én csak kitéregettem a válasz elől, elütöttem, másra tereltem a szót, de ő csak nem hagyott békében. Egy estefelé, még most is emlékszem, keddi nap volt, megint csak elkezdte. Úgy kért, mintha a lelke üdvössége múltott volna rajta. Lehet, hogy úgy is volt, ki tudja, kit szeretett szegény, talán rajtam keresztül kutatta-tudakolta a sorsát. De én még akkor olyan gyerekes voltam, olyan elkényeztetett, vidám, csupa merő boldogság, mit tudtam én még akkor arról, hogy az élet fájni is tud. Egyszóval faggatott, gyötört addig és addig, hogy meg is úntam, el is hittem neki egy kicsit, hogy nem fog neki fájni az igazság — egyszóval ránéztem jól, erősen, mintha mégegyszer meg akartam volna bizonyosodni róla, csakugyan olyan nagyon csúnya-e, azután mondtam neki meggyőződéssel, nagyon őszintén: „Bizony, nagyon csúnya vagy, Márta, náladnál csúnyább lányt nem is ismerek . . .“ Még tovább akartam mondani, talán részletezni a csúnyságát, de elhallgattam hirtelen és azt a pillantást, azt a rémületes, megdöbrent, eliszonyodott tekintetet még nagyon-nagyon sokáig nem felejtettem el, ahogyan rámmeredt. Egyszer megnéztem, mikor a szakácsné levágott egy libát. Annak volt olyan elrémült, ijedt szeme, mikor már ömlött nyakából a vér . . . „Akkor én megölöm magam“ — dadogta Márta nagysokára —, „mert akkor úgyis hiába minden . . .“ Dühös voltam rá, minek is kérdezte, magamra, miért is feleltem . . . Tudja Isten, nagyon haragudtam, először tapasztaltam, hogy az igazság a legélesebb fegyver, csínján kell vele bánni, aprón adagolni . . . Elégedetlen voltam, meg is ijedtem nagyjából és össze-vissza kezdtem hazudozni. Kitaláltam ezt is, azt is, hogy ő milyen érdekes, művelt, ez a fiú ezt mondta, a másik amazt . . . Egész estig beszéltem neki és úgy elfáradtam, hogy három napig fájt utána a fejem . . . Márta azonban nem ölte meg magát, de ősz fejjel se tudta nekem megbocsátani ezt a délutánt. „Ezt nem azért mondom neked, Arankám, mintha én is rossz néven venném a te nagy őszinteségedet. Inkább azt akartam, látod, példázni, hogy a te szavaidban ismerem rá csak igazán a mi csúnyságunkra. Igazad van, mi csakugyan ilyenek vagyunk. Elhiszed-e, hogy magam éreztem már ezt? Nagyon is sokszor, még a tulajdon gyermekeimmel szemben is, amikor tudtam, hogy az egészen leplezetlen, őszinte szó talán jóvátehetne mindent, de ezt a szót mégsem mondtuk ki — csupa kíméletből. Vagy ha már kimondtuk,

A kapuja előtt búsan, rettenetes komolyan álldogált az ágjavesztett szegény fa. A végében kétségbeesetten nyulkált bele a levegőbe az ottmaradt néhány vékonyka ág.

Szegény, nyavalyás, ősz hajszálak az élet letarolt mezején.

A nagy csendre riadt föl. Nem is vette észre, mikor röpültek el a madarak.

Elröpültek. Most mi lesz?

A kút tájékaról Csulak került elő. Jött tempósan, a szolgálomember ernyed, lassú járásával. Mennyire hasonlít a járása az állatéhoz! — gondolta Záchné. Pedig így jár a legtöbbször.

Azonban ki az oka ennek is?

Csupa kérdés, olyan kérdés, amire feleletet sohasem kapott. Az ő fiatalágát gyakran izgatták ezek a kérdések. Egyszer megjárta az alispáni, főispáni hivatalt, egész a püspökig ment. Pedig nem is olyan nagyon sokat akart. Holmi vándortanfolyamot: főzni akarta tanítani a paraszt-asszonyokat és gyereket pólyálni. Kinevették érte. Minek az a parasztnak? Elég annak, ha teletömi a bendőjét babbal és krumplival... És vajjon megtörtént volna-e mindaz, ami történt, ha akkor nem nevetnek olyan jóízűen az urak az efféle gondolatokon. Néha azt gondolta: igen. Néha azt gondolta, mindez így jött rendre, mert el kellett következnie valamely őstörvénytörésért értelmében, valamely örökletes átok folytán, hogy egy bizonyos idő múlva az egyik fajta nekiesik a másik fajtának és fölfalja azt... Az emberi állat beleszagol az embervérbe, megdühödik tőle és azután már csak vér, vér kell neki, sok-sok embervér, hogy oltsa olthatatlan szomjúságát. Néha azt gondolta, hogy mindazt meg lehetett volna akadályozni, elhárítani, ha a felsőbb osztályok valahogyan utakat, módokat találnak; kimódolnak bizonyos szabályokat, törvényeket és ezen az úton emberséges életet adnak azoknak, akiknek a csontjából és zsírjából táplálkoznak... Itt eszébe jutott valami, egy jelenet. Ez már a kommunizmus után történt, akkor, mikor a rettentő leszámolás megkezdődött. Abban az időben, amikor az akasztófákat kezdték ültetgetni a fogházak udvarán, meg másutt is, itt-ott is — szabadjárára. Az idők fordulásától beszélt valakivel. Annak az embernek súlyosan esett a száva a mérlegbe abban az időben: „A mi osztályunkra nagy feladatok várnak mostan, — beszélgetett Záchné akkor azzal az emberrel. — Úgy gondolom, hogy a mi osztályunknak minden egyes tagja egy-egy Messiásként éljen ezentúl. Amit elmulasztottunk eddig, azt most pótolnunk kell a negyedik renddel szemben.“ Akkor ez a bizonyos ember kiegyenesedett és keményen felelte ezeket a szavakat: „Soha... Ha az állatnak a nyakából kiveszik az igát, nem húzza az ekét... Az bizony nem, csak addig, amíg ott az iga a nyakán és a háta mögött az ostor. Az volt a baj éppen, hogy máris nagyon szabadjárára engedték...“ Akkor ő nem vitatkozott, de sokat gondolkozott azóta is. Végeredményében még mindig nem látott tisztán.

Gyakran, amikor szemben állott véle ez a cselédember, ez, aki huszonhat év óta szolgálta már az ő családját az egész családjával — és az igát nem érezte soha — és most mégis telised-tele volt ellenséges indulattal, sokszor ő is úgy érezte: iga kell nekik. Mégis, jobban belemélyedve, bizony meg tudta érteni ezt a részegséget, ezt a megkötyagosodást is. Hiszen igaz van... Eddig senki sem mondta neki, hogy ő is ember. Eddig

megint csak csupa óvatosságból úgy mondtuk ki, hogy érzékenykedés, sértes lett belőle...

— Fuimus-emberek — szólt közbe Aranka és hangja elárulta, milyen régen kijegecesedtek benne ezek a gondolatok. — Hiszen én is csak vagyok valamilyen családból való. Engem sem szilvafa alatt neveltek és mégis-mégis milyen messzire voltam tőletek és sohasem bírtam közétek nőni. Tudod-e, hogy most, mikor látom a nagy összeroppanást, a fuimus-embe-
reknek, a tartózkodóknak, a hűvös légkörűeknek, a hétrét-szívűeknek borzasztó elpusztulását, a nagy középosztály nagy halódását, sokszor jutott eszembe, talán ilyesmi lehet az oka a rettenetes részvétlenségnek. A csigaházba oly kevesen láttak be, idejük sem olt rá az embereknek, hogy csigaházak rejtélyét kutatgassák, ők csak a tartózkodást érezték hidegségnek, a túlzott óvatosságot dölyfösségnek... Ó, Istenem, lehet is ezt magyarázni; mert a vége: az emberek nem szeretik a szegletet, ahova beütötték a fejüket...

Fuimus-emberek egyedül maradtunk a végén, kiváltunk, nem tartozunk sehová. A híd régen nem volt már híd. Levált, elszakadt a két parttól, úgy meredezett a levegőben, kinőve önmagából, önmagába kapaszkodva és most önmagába roskad...

Zách Tamásné belebámult a sötétségbe... Elfacsarodott a szíve, a két karjával belekapaszkodott az ágy két oldalába. Kapaszkodott, fogta erősen, hogy ne zuhanjon a mélységbe, a megsemmisülésbe...

— Azt nem szabad — hebegte rekedt hangon —, azt mégsem szabad... A hídra szükség van. A hídnak hivatása van. Te, Aranka, most csak a szeplőket látod és elfelejted, amit az a híd kibírt és ahogyan a híd kitartott ezer éven át... Ha nem lett volna a híd? És ha nem lesz? Az a megsemmisülés...

— A hidat újból kell megépíteni... — felelte Aranka néni.

VII.

A fák ott meredeztek véges-végig az utak mentén, a kert végében, végig-hosszig, ameddig csak ellátott szem, csúffá téve, lekopasztva. Ott állt a sok fa, mint megannyi szűz lány, akinek tőből vágták le a sűrű, selymes haját... Az üde, erős ágak levagdalva, csak a legvégén maradt a törzsökön egy kis üstök, madárijesztőnek. Az még csufabbá tette a fát, az a szomorú maradvány még inkább mutatta a hiányosságot. Álltak, beledermesztve a harmatos reggeli levegőbe, mint száz meg száz akasztófa, kopáran, elhagyatottan, legyalázottan az utak mentén. A fák fölött az ég vidáman kéklött, tavaszi frisseségtől eltelten, dúskálódva a sok szagban, ami a nyiladozó földből párázott fölfelé. Köröskörül az egész mindenség lakodalmi hangulatban volt, csak a fák álltak ottan a rózsás kék ég alatt, a gerjedező föld felett, mint a csonka koldúsok. Rossz volt rájuk nézni.

Zách Tamásnének felfordult a gyomra az indulattól, olyan reszketés állt a lábába, hogy nem bírt mozdulni jó ideig. Mikor kicsit magához tért, leszaladt a kert végébe.

Csakugyan — az ő fáit is lebotolták. Dehogyan is botolták. Hiszen ha csak botolták volna. Kifosztották — lenyúzták. Ökölbe szorult a keze...

Ki tette ezt? Ki merete ezt? Ki merészelte? Az ő fáit... az ő tulajdon fáit...

„Tulajdon?” — ismételte meg magában csendesen-kérdőn és utána mégegyszer... a tulajdon... az enyém?... A tulajdon... van ilyen a világon? A kommün megtanította kételkedni az ilyen ábrándokban... Tulajdon... Törvény... Társadalom... rend... Isten — ő látta, mivé tették e szent fogalmakat.

Már lecsillapodott a haragja, mire fölért a kertből. Lassú léptekkel ment a loggiára és még sokáig, nagyon sokáig nézte a megessonkított fákat.

Kirabolták őket tökéletesen, meztelenre vetköztették. Csak a pusztatetet hagyták meg. Nekiestek szekercével és vágták-vagdalták, hasogatták kegyetlenül. Csupa friss seb az egész törzsök, még azon nedves a vágások helye, de azért áll a törzsök büszkén kiegyenesedve, nyúlik felfelé egész magasságában, szinte többnek, nagyobbnek látszik így elgyötörve legyalulva...

A „Fuumus-emberek” — suttogta Záchné és ösztönszerűen egyenesítette ki ő is a derekát...

Leült a pirosra festett asztal mellé, várakozott. Majd csak előkerült Csulak. Az asztalon egy kosárában patience-kártyák voltak. Mostanában, mióta már megint tudott kérdezni az élettől, előkereste a kártyákat.

Már tudott kérdezni...

Mozdulatlanul ült, amikor hirtelen nyílegyenes surranással vágódott be a loggiára egy fecskemadár.

Az első fecskemadár. Megvonaglott a szíve Záchnének édes meglepetésében... Az első fecskemadár... Egy pillanatra, hogy őt észrevette, tétovázva lassította röptét, azután tovább szállt a szeglet felé — a fészkére... a házába...

Hanem annak csak a helye volt ott...

Tágranyilt szemmel nézte a fészek helyét a fecskemadár. Nézte, megkopogtatta csőrével az üresen maradt szegletet. Tapogatta, mert nem hitt a szemének. Különös, rémült torokhangokat hallatott és rettenetes gyorsan repült ki a loggia alól. Mindjárt megint visszatért a párjával, egyenesen oda, a fészek helyéhez. Hogy mit vittek véghez azok ketten a feldúlt fészek láttán. Milyen panaszok és milyen pörlekedések. Panasz, pörlekedés és tiltakozás! Már nem félték Záchnétől! Inkább odaszálltak az ajtófelé, a két sarokba és egyenesen ránézve ficseréltek. Mintha csak tőle kérték volna számon az elveszített otthont. „Te asszony, te ember, hol a fészek?” „Hová lett a fészek?” „Összel itt hagytuk a házunkat és most visszajöttünk, hogy itt kiköltjük és felneveljük kicsinyeinket...” „Hová lett a fészek?” „És háová legyünk mi szegény hontalanok?” „Mit vétett az a fészek, az az ártatlan fészek, miért kellett azt elpusztítani?!...” „Keserves, nehéz munkával építettük. Minden szál szalma, minden por-szem külön út... és külön fáradság minden csöppecske víz. Mennyit dolgoztunk!... És most oda a fészek! Kinek volt joga ehhez?”

Záchné elmerülten nézte, hallgatta a két madarat. Az a tehetetlen rémület lepte el ismét minden tagját, amit akkor érzett, amikor a kommün megjelent a házában és kipanancsolta őt a saját otthonából. Minden csúfság között ez volt a legmegalázóbb. Ez már elevenig hatott... És most mivel különb a helyzete?

Otthon-e ez az ő otthona?

„csak cseléd“ volt és most egyenrangúvá prédikálják. Ha megtanították volna rá hamarabb, hogy különbséget tudjon tenni, ha most mérlegelni tudna, ha „ember“ lenne csak félig is, akkor... akkor az utak mentén most nem állnának ottan azok a lekopasztott fák és a fecskéfészek is ott maradt volna a helyén.

Az elnyújtott, nehézkes léptek már ott csoszogtak a loggia lépcsőjénél.

— Jó reggelt kívánok, kezét csókolom.

— Jó reggelt. Csulak. Hogy aludt a felesége?

Nem felelt mindjárt, felhúzta az egyik vállát, azután a másikat.

— Sárga már a képe nagyon és hideg neki orrának hegye. Baj, baj...

— Az nem csoda, ha sárga az arca, hiszen hónapok óta fekszik.

— Nagy baj szeginy embernek.

— A betegség egyforma nyomorúság gazdagnak is, szegénynek is.

— Hát bizon, kirek alásson — és minden átmenet nélkül tette hozzá.

— Gondolok, a jövő héten már menünk munkába, a határba.

„Az én kertemben azonban eddig még egy kapavágást sem tettél“ — gondolta Záchné —, de nem ezt mondta ki hangosan, hanem valami mást.

— A munkát már meg is kezdték, látom. Miféle gyalázatos ember tétette így csúffá ezeket a fákat? Tudja-e Csulak, hogy az én apám az ilyesmiért gúzsba köttette volna azt a lelketlen földterhét, aki ezt cselekedte?

Csulak nyugodtan felelt:

— Fa kell a népnek.

— Úgy — felelte Záchné és kisvártatva hozzátette: — vagy úgy!...

— És még később: — Hanem az én fáimat az én levagdalták. Ezt ki merészelte? Ki merészelt hozzányúlni az én fáimhoz?

Megint az a nyugodt felelet, mélységes meggyőződéssel:

— Most minden egyforma. Most egyformán kapja mindent, mindenki.

Nagysága is fogja kapni fát. Estefelé széthordják.

— Nekem ugyan ne hordjanak semmit. Ha elveszik, ami az enyém, az rablás. Akinek jólesik a mástól lopott jószág, boldoguljon véle, ha ráviszi a lelke. Én nem kérek most már se ebből, se a máséból.

— Azt nem is kérdezik, csak leteszik majd kapu elé. Én majd segíték behordani.

— Köszönöm, Csulak, szép, hogy segíteni akar. De én nem fogok hozzányúlni, felőlem ott verhetnek gyökeret azok az ágak, ahová ledobálják. Lássa, Csulak, én már túl vagyok mindezen. Amikor ide utaztam, Újváron bementem éjszakára a szállodába, mivelhogy most úgy osztották be ezt a három és fél óráig tartó utacsokát, hogy jut belőle — egyik reggeltől — másnap délig tartó vackolódás. Jól van, bementem Újvárra a szállodába. Mikor a kapu alól a lépcsőn felfelé megyünk, mindjárt elől, baloldalt valaki kinyitott egy ajtót. Benéztem. Zűrvaros hangok, sok izgult ember, vörös zászlók, vörös posztók, jövés-menés.

— Mi van itt? Színház? — kérdem a pincértől, míg tovább megyünk.

— Nem, itt a nemzetközi szocialisták gyűléseznek mostan.

— Ez aztán még csak az igazi színház — mondtam félhangosan. — Nem tudom meghallotta-e, szólni nem szólt. Hanem azt már jó hangosan

mondtam. Budapestről jövök. Ott mi már túl vagyunk ezen . . . Magának is csak ezt mondom, Csulak. Mi már túl vagyunk ezen . . . Mikor a házakat elvették, akkor tudja, mit csináltam én? Kőművest hívtam és az udvaromban beépíttetem a ház falába egy Mária- és egy Jézus-szobrot. Ha már szocializálták a házat, kapják meg így. Akkor pedig már a templomban se igen merték emlegetni Jézust és Máriát. Róza dühöngött . . . „Hogy majd meglátom, mi lesz ebből?“ „Semmi sem lesz belőle — feleltem neki —, mert ezt a házat mi építtettük, én és az én uram. Ezt tőlem senki el nem veheti. Mivelhogy ennek a háznak minden téglájához becsület tapad. Jogtalanul szerzett garas nem fordult meg soha a házunkban, sem semmiféle fajtámnak, őszömnök a kezén. Ez a ház igazságos úton az enyém és enyém is fog maradni . . . Én ezt mondtam akkor és a ház — túlélte a kommunizmust . . . Annak is vége lett egyszer . . . Mert egyszer csak eljut az ember mindennek a végére — még az életnek is vége lesz egyszer . . . Erről jut eszembe, Csulak, hogy ugyan kinek volt útjába itt ez a fecskéfészek? Hogy még ezt is levették . . . A fecskéfészket. Most visszajöttek a fecskék és nincsen fészek . . .

Csulak a sapkája szélét kaparta:

— A gyerekek. A sok idegen gyerek. De meg úgyis elvették a verebek. Tele volt verebekkel. Azok kiverték volna úgyis a fecskéket.

Zách Tamásné nem állhatta meg, nagyot nevetett. No, te édes Istenem, így tehát még a verebek is, a természet is . . . Ők is kommunizáltak . . . Ez igazán furcsa . . . Vajjon az ember tanult a madártól, vagy azok tőlünk.

Kisvártatva folytatta azután:

— Egyszer, a verebek . . . És az idegen gyerekek . . . Mert ide szabadon jöhettek úgy-e, amíg haza nem jöttem? Nem azért mondom, Csulak. Én tudom, hogy ez így divat mostanában. Lássá, amikor megérkeztem, sok mindent tudtam előre, mert láttam egyet-mást, míg a falun végig kocsikáztam. Így például az alispán úr parkjában disznók turkáltak a tuják alatt. Az én ezüstfenyőim közé ruhaszárogató volt kötözve. Csak hagyja, Csulak, hiszen eddig sem szóltam. Ezt csak úgy említem. A madarokról jutott eszembe. Csak úgy megemlítem . . . Hanem az a fészek igazán nem vétett, az ott maradhatott volna.

Elhallgatott, mert a fecskék visszajöttek. Hanem egy harmadik is volt már velük. Annak rettenetesen magyarázott valamit a másik kettő és azután ismét elrepültek.

— Fel fogja építeni még egyszer — jelentette ki Csulak határozottan. — Mit lehet neki csinálni. Megint csak fel kell építeni.

Hiszen ez olyan egyszerű volt, olyan magától értetődő.

Záchné belemerült a Csulak arcába. Hogy ő eddig nem gondolt erre. Hogy ezt Csulaktól kell megtanulnia.

Mi más is csinálhatna a fecskemadár? Nekilát majd és fel fogja újra építeni.

Csulak is a fészekre gondolt ezalatt. Zavartan forgatta a sapkáját a kezében és elkezdte a régi nótát a Palatyka-féle házzal.

„Az asszony így . . . Az asszony úgy . . . Az asszony ott akarna meghalni a saját fészkében. Mindig a más szolgálja volt . . . Ha legalább a halálban lehetne maga asszonya . . .

Színtelen hangon mormolta a szavakat minderről és a végén nem felejtette el hozzátenni:

— Ez is píz... az is píz... Megadom érte, amit más megadja... Mért is adná az „asszony“ másnak a házat. Az a más se fizet többet.

Sok hangsúly feküdt bele ebbe a „más“ szóba. Megütötte a Záchné fülét. Odarezzent a Csulak szavára.

— Ki az a más? Kicsoda másról beszél, Csulak?

— A Palatykáról beszélek. Mondják, hogy mégis az övé lesz a ház. Mindenki mondja.

— Ki az a mindenki, Csulak?

— Hát mondja a szomszédasszony is... Az özvegyasszony odaát...

— És honnan tudja az özvegyasszony, odaát? Talán bizony én mondtam neki? Ej, Csulak, ez mind csak olyan ravaszkodás. Maguk nem bírnak nyugodni, már látom. A pénz nem hagyja aludni magukat.

— A mi pénzünk nem olyan pénz, mint a Palatykáé.

— Maga mondta, ez is pénz, az is pénz.

— A Palatyka lopta bakancsokat, mindenki mondja.

— Micsoda bakancsokról beszél maga?

— Platyka úgy jött haza háborúból nagy kocsin, de a koci telisedtele volt. Bakancs, liszt zsákokkal, zsír, cukor... Azt itt árulta a faluba, de még kocsit, lovat is eladta... Úgy bizony, ezt tudja mindenki... Van annak pénze, de olyan pénz...

— Eddig mért nem mondta maga ezt nekem, Csulak? Mért csak most mondja?

— Engem nem kérdezte senki.

— Most sem kérdeztem, Csulak.

— Én a ház miatt mondtam...

— Feneketlen, feneketlen piszok, — fordult el a lelke az úrasszonynak. Lelkendezve szaladt a virágos udvaron keresztül a Csulak kisebbik lánya.

— Apám... apám... — a hangjában nagy eliszonyodás.

— Mit akarsz?

— Az anyám... az anyám nagyon köhög...

Csulak ránézett az asszonyára.

— Nagysága nem akarja megnézni?

— Nem tudom jót tenne-e a betegnek? Az utolsó időben — úgy vettem észre — másképen gondolkozott ő is.

— De mégis...

— Bemehetek.

A belső szobában az ablak előtt állott az ágy. A széles ablakfán sok muskátli, verbéna és hónapos rózsa. A rózsa bimbózott már; finom csipkés levélkéivel ugyancsak kapaszkodott a nap felé. A nap sugára besétált a leveleken, és szélesen terült el a kockás huzatú dunyhán. A beteg feje alatt három vánkos. Duzzadó, kemény vánkosok, jó alátámasztották a sovány testet. Acélszürke főkötő alá bujt a ritkult haj és lesoványodott konty. Nem nyitotta fel a szemét, mikor megálltak az ágya mellett.

Csulakné... Ott feküdt a vánkosokon. Az arccsontjai kitolták sárga bőrért, az ajkai alig látszóttak, úgy beharapta. Az álla kihegyesedve és a homlok dacosan, komoran dudorodott az arc fölött. Csulakné, Szép, fiatal asszony volt, amikor először feküdt le ebbe az ágyba, az ablak alá. Göm-

bölyű csípőjű, derék, magas asszony volt, egyenes derekú. Szép, kékszemű asszony.

Sok vödör vizet húzott fel életében. A virágágyakat nem lehetett győzni vízzel. Kora hajnalban, késő este, víz és víz. Eleinte kettesben öntözték. Az ember felhúzta a vizet, belezúdította a locsolóba és az asszony telehintette az üdítő áldással az ágyakat. Hogy nekibuzdult, hogy sarjadt az élet a kezük után! Hej Istenem! Mikor a kút mellett állottak és míg egy kezével forgatta a kút kerekét, lenn a mélyben dalolt a lánca, más kezével az asszony erős derekát ölelte az ember! Sarjadtak az ágyak... Ő is más volt még akkor. Az ő keble is fehér és gömbölyű, az ő csípője is gömbölyű. A két karja is pattogó kemény és olyan mint az elefántcsont... Nem fért el az ágyakban a dús termés... Hej Istenem! Huszonhat esztendővel ezelőtt!...

Belső cselédség, külső cselédség... Nagy élet... Szép élet... Gondtalan víg élet... A határban egy tagban ezer hold... A legszebb, a legjobb termőföld hét vármegyében... És jött a sok gyerek. A virágos udvaron is, meg ott azoknál, a másik oldalon is. Ebben egyformák voltak. Ez is jajgatva szülte az életet, meg ő is... Ez is tördelte a kezét, mikor kis koporsó után ment, meg ő is... És lassacskán, ahogy szaporodott a gyerek, egyedül locsolta már a virágágyakat az asszony. A kút kereke nyirkogott és zörgött a lánca a mélyben. Zúgolódva elégedetlenül... És szaporodott a gyermek ezen az oldalon is, és lassacskán egyedül maradt ő is... Elsőnek elment az ember, utána ment a föld. A cselédség másnak szolgál és ezek itten, ez a legutolsó, most ez is emelgeti a fejét. Lám csak, ők volnának az erősebbek? Ő eljött ide élve temetkezni, eleven halottnak, a sáskajárás idején, otthagytá, amiye volt. Ezek pedig kapaszkodnak abba, amijük nincs, végzetes kitartással, halált lebíró akarattal...

Ki az erősebb?

Az ágyon mozdult a sárgult tetem, felnyitotta szemét. Kialudt a szeme, nem világított már. Nem élt már benne az élet, csak éppen megvolt még. Még itt ezen az oldalon, de neki olyan mindegy már...

Mégsem olyan mindegy. Az üszkösödő szemek sokáig néztek az úr-asszony arcába. Hosszú-hosszú nézéssel és keskeny, elszáradt ajka követelelőn mondta:

— Mért nem akarja odaadni, nagysága? Adja oda nekünk... Mért nem akarja odaadni?

Az asszonyt szíven ütötte a követelő hang.

Mi ez ezekben az emberekben? Ez a szívós, kiirthatatlan akarás, amelyik még a haldoklót is itt tartja egy perccel tovább? Miféle erő ez? Erősebb a halálnál, erősebb a legerősebbnél... Neki már mindegy, ő már a sír szélén, tátott szájjal várja a sírja. És mégis kapaszkodik csontváz kezével a külön ház, „az én házam“, „a tulajdon“ után. Csakugyan ez az ösztönös erő, az őserő, ez a legerősebb. Ezek még telítve vannak vele. Ez a vérük, húsuk, csontjuk és velejük. Az ő krumplijuk mindig kiadósabb volt, az ő számukra kijelölt föld mindig jobban termett, még a diófa is nekik kedvezett. Miféle rettenetes, szörnyűséges erő ez. Ezt okádja ki most a föld magából, ez a bűzös, tüzes, pusztító láva ömlik most végig a világon. Föfal, magába temet, elnyel mindent, ami útjába akad. Itt áll most ő is az ágy végénél és körülnyaldossa a láng...

— Megfizetem . . . — nyögte a haldokló. — A kertben nyolevan szilvafavan. Mondja meg, mit kér érte? . . .

— Azokat a fákat az én apám a maga kezével ültette, — gondolkodott hangosan Záchné. Emeltebb hangon végezte be. — Tudja, Csulakné lelkem, vannak dolgok, amiket nem lehet megfizetni.

— Még az Isten is meg hagyja fizetni magát, — vetette vissza dacosan, sötéten a sárgabőrű csontváz és utolsó, szörnyű erőfeszítéssel ült föl az ágyban. — Maga is meg tudta fizetni az én erőmet, amit a kertnek adtam? Az a sok víz. Az tett engem tönkre . . . Azért kell nekem meghalni. Adja oda a házat a gyermekeimnek . . . Megfizetem . . .

Nagyot nyögött, visszarokkadt a párnákba . . .

— Az a sok víz . . . — hebegte gyűlölködően.

— És a gyerekek? A sok gyerek, — felelte vitázva Záchné. — Maga nem tudja, mit beszél. Ne káromolja az Istent . . . Papot hivatok . . .

— Nem kell a pap — dühöngött a haldokló. — Adja oda a házat . . . A házat . . . Azt adja oda.

Záchné nem felelt, kiszédült a házból.

VIII.

A koporsó az udvar közepén pihent és mögötte mindjárt Csulak mellett Zách Tamásné. Felöltözve szépen, kalaposan, fátyolosan, kesztyűsen. Megadta a tisztességet a halottnak. Ki is kísérte véges-végig. Vitt magával egy csökrot is és a nagy kulcsot. Ha már ott volt, meglátogatja a családi kriptát, ahol az ő számára is van már hely. Az már várja őt. Mikor elvégezték a Csulakné dolgát, átal ment a temető másik oldalába. A kriptán még mindig nem volt rajta a kereszt. Az ott hevert a földön, ahova a csehek ledobálták. Vetett egy jó tekintetet a keresztre és beillesztette a nagy kulcsot a zárba. Kicsit nehezen fordult. Azután lement a kriptába. Szépen, tisztán volt tartva. Rendesen gondozva. Sokáig állt az apja koporsója mellett. Szerette nagyon a jó, kis öreg embert, annak éppen olyan szíve volt, mint neki. Az anyja hidegebb volt, az nem állott olyan közel hozzá. Csodálatos ez, vagy talán nem is olyan csodálatos?

Semmi sem csodálatos, csak az élet és halál, ahogyan elkövetkezik egymás után, meg nem másíthatóan . . . De ami között van! . . . Ami között van! Az milyen! Erről mit lehet mondani, édes Istenem! . . . Itt a kriptában pedig a hűvös, érzéketlen, megbonthatatlan hallgatás . . . Milyen szép volna, ha már ő is így hallgatna . . .

Még sokáig maradt a halottak között és mire kijött, sápadt arca megnyugodott. Valami nagy elhatározás volt a szemében. Úgy érezte, hogy megértette végre azt, amit meg kellett értenie . . .

Otthon két dolog várt reá. A fecskék ezen a napon csakugyan belefogtak a fészekrakásba. Hosszas tanakodás után mégis csak abban a helyben állapodtak meg, ahol már tavaly is építkeztek. Az első kerek galambcsinok már ott feketéltek a régi, szürkés foltokon. Sürgés és forgás járta, szalmaszálak a loggián szerteszórva.

Míg ő temetett, idehaza valóban megkezdődött a nagy munka . . .

Ez volt az egyik, hanem a másik . . . Levél Budapestről. Nagy borítékban sok írás . . . Titkos utakon hozta megbízható, ügyes emberi kéz. Legyőzte az eltiltó, kitiltó határokat. A levél átcsúszott . . .

Fogta a levelet Záchné, járt kelt vele a házban ide és tova . . . Csak sokára érzett magában annyi erőt, hogy felbontsa. Írt mind a két fiú . . .

„Édes anyám, nem az a mi bajunk — ezt Zoli írta —, amit mások cselekedtek velünk. A mi igazi bajunk — önmagunkban van, ez most már nyilvánvaló. A megpróbáltatás leránt bennünket az iszapba, ebben fuldoklunk. Már a szánkig ér, de azért még' mindig nem vesszük észre és ahelyett, hogy kirántani segítenénk egymást, még beljebb nyomjuk . . .“

És egy másik helyen:

„Művelődéstörténelmet olvasok mostan és amit eddig nem bírtam átélni, az most mind nyilvánvalóvá lett előttem. Tér és idő semmivé lett, a századok bennünk vannak. Elmult népek borzalmas szenvedései, még borzalmasabb tévedései és bűnei bennünk újra születtek, újra tévednek és újra bűnöznek. Csak most látom meg igazi arcunkat. Az évezredek ősembernek állati koponyája ez, külsőleg átformálódva, bévül azonban nem változott semmi, a dúvad maradt annak, ami volt — aki volt. Vérrel fertőzi a kezét ma is az emberi fenevad. Csak éppen hogy öntudatosabban, kitanultabban csinálja, de amerre jön és amerre megy, vér a nyomában, vér előtte, vér utána, vér-vér-vér az ember útja. Az ember megjelent a földön, megvetette a lábát, elröpültek fölötte évszázadok-évezredek, megváltozott körülötte a mindenség, csak ő maradt meg annak, aki volt — a vérrel bűnöző állatnak. A tépőfogak elkorcsosultak, de megnövekedett és megszámosodott a gyilkos fegyver a kezében. A fenevad megmaradt fenevadnak.“

És még egy helyen:

„Anyám, ha elgondolom, hogy mire nevelem a gyermekeimet! Ha végig nézem az utat előre és hátra, — ah, talán nem volna szabad szóba foglalnom ezeket a sötét gondolatokat — de úgy gondolom, anyám, hogy amit adhatok nekik, az a legszerencsétlenebb, legsötétebb örökség: az élet. Hej, édes, jó anyám, amikor még együtt olvastuk Peer Gyntöt és együtt hallgattuk Csajkovszkyt . . . és Kalinikoff nekünk zengte a félbemaradt szimfóniát, hej! anyám, akkor még nem így gondoltam mindezt! Akkor még sokat reméltem és vártam. Álmaim voltak. Valami nagyot akartam. Ember akartam lenni az emberek sokadalmában. Hazafiúi kötelességek, állam, társadalom, jövő — az emberiség jövője . . . Most már látom, hogy mindez csak szó . . . üres . . . puffogó. Az emberiségnek nincs jövője — csak multja van. A multjából nem bírt kivetkezni. Annyi évszázad óta folyik már ez a harc — az ember-állat és ember harca. Az ember-állat újból és újból győzedelmeskedik. És minden egyes győzelme vértengert áraszt erre a földre . . .“

Mire nevelem a gyermekeimet? Megtanítom őket arra, hogy meg tudják mérni a magasságokat, hogy le bírjanak bocsátkozni a mélységekbe? Miért? Hogy legyen miben csalódnunk . . . Hogy eljöjjön majd a nap az életükben, amelyik cafatokká szaggatja — marja mindeme beléjük csontosodott hitet . . . Ah, anyám . . . attól félek, nem bírok jó apja lenni a gyermekeimnek . . . Elbuktam . . . És mennyien . . . mennyien így, mint én! Elbuktunk . . . Hol van az az áldott kéz, amelyik föl bírja emelni az elbukottat? . . .“

Zách Tamásné lenézett a kezére. Finom kicsi keze volt. A gödröcskéknek még ott a helye. Valamikor párnás és bársonyosan puha volt az a

kéz. Most feltörte a házimunka, de a formája, nemes karcsúsága még a régi...

„Hol van a kéz, amelyik fel fogja emelni az elbukottat?“ . . .

Mit ír a másik fiú? Ez számokban beszél. Ez csak arról ír, mibe kerül a mindennapi kenyér és csak azt akarná megtudni, mindezt honnan vegye?

„Sívár megalkuvásoknak vagyunk — így fejezte be — szomorú vándorai. Apái bús nemzedéknek . . . Ifjúság — fiatalság nélkül . . . Gyer-tya — láng nélkül . . . Tűz — meleg nélkül . . . Élet — élet nélkül . . .

Végigsimította a két levelet a tenyerével, összehajtotta gondosan, bevitte a házba, elzárta az íróasztal fiókjába. De mielőtt betette volna, ráírta mikor érkezett. Ez már szokása volt. A tojásra is ráírta ceruzával, hogy kitől és mikor vette? . . . Jó, ha ezt is tudja egy ember . . .

Még állt egy percig a szekrény előtt. A szekrény tetejére nézett. Az útikosara oda volt feltéve. Megfogott egy széket és közelebb húzta a szekrényhez. Belekapaszkodott a kosárba . . .

Mi ez? A kosár lett nehezebb vagy ő gyöngébb? . . .

*

Milyen furcsán reszket a nyárfa a szélben? Úgy reszket, mint egy szerelmes asszony, mikor megtudja, hogy csalja az ura. Minden porcikájába külön áll bele a reszketés. Külön és külön sűr minden levele és mégis egyazon keserűség rázza az egész fát. Folyton-folyvást rázza, szünet nélkül, pihenés nélkül, megszédül tőle, aki nézi. Száz és ezer részecske rázkódik, dülöngözik megállás nélkül, szakadatlanul, nem bírja abbahagyni. Csak rázkódik — rázkódik, le akar rázni magáról valamit. Szabadulni szeretne valami borzasztótól, de az csak tapad hozzá, remegteti; belevette már magát minden ízeckéjébe, megtöltötte a mérgével. Milyen furcsán reszket a nyárfa a szélben. Így kezdte Zách Tamásné, amikor belépett a sógorasszonyához. Ilyesvalamit mondott a nyárfáról. Az út mentén, míg bekocsizott a városba, a nyárfákat nézte. Már korán reggel indult otthonról. A bérlőnek üzent a kocsierért, nem akarta a vasutat. Tudja Isten! Talán tudatosan, talán tudatlanul, még egyszer végig akart menni azon az úton. Nem nagy út, jó lovak beszaladják egy hosszú óra alatt. Négy falun viszen keresztül. Hanem annak a négy falunak a templomában egy pad, mindjárt az oltár mellett az ő családjára várakozik szüntelen. Abba más nem szokott ülni. Ez a szokás még abból az időből maradt meg, amikor a nagyapáit kegyuraságban uralták azok a falvak.

Mégis hosszú az az út a városig. Sok a nyárfa az utak mentén és folyton-folyvást reszketnek a levelei.

Ott ültek a kis szalonban. Záchnének nyugtalanul rebkent a szeme egyik helyről a másikra. A sógorasszony szerette az apróságokat, csecsebecséket. Ahol csak lehetett és ahol nem lehetett, szekrényen, asztalokon, a pamlag karján, ablakdeszkán, kicsi és nagyobb polcokon, a csillár alatt himbálódzva, szobrok állványon, picike emberek, állatok, virágok, figurák . . . Fehérek, feketék, kékek, sárgák; agyagból, márványból, bronzból — az Isten tudja miből. Az ember tekintete nem tudta, hova meneküljön. Mintha a manók birodalmába pottyant volna váratlanul. Gulliver apró szörnyszülöttjei közé.

— Igen, Arankám, elszántam magamat, akárhogy csodálkozol. És

hogy még jobban csodálkozzál, megmondom azt is mindjárt, hogy utazom. Emlékszel, mit mondtam amaz éjszakán: „Talán nem kellett volna ott hagynom a gyermekeimet. Most már nem kételkedem. Egész bizonyosan tudom, mi a kötelességem: a gyermekeimnek szükségük van az anyjukra. Most olyan idők járnak, amikor az öregeknek kell az élre állni.

A Zách Tamásné testvéröccse, a ház ura, szótlanul hallgatta a két asszonyt. Mély karosszékben ült, kis könyv a kezében.

— Te mit olvasol, Ödönkém?

— Ez olvasmány is, meg nem is. Tulajdonképen angolul tanulok. Apró mesék ezek magyarul és angolul. Az ember összeveti a két szöveget és így próbálkozik az idegen nyelvvel.

— Most kezded tanulni az angol nyelvet? Minek az most már?

— Mit kezdjek, kérlek. A hivatalomból kivettek, a fizetésemet nem kapom, valamihez csak hozzá kellett fogynom . . . Mi lesz a családommal?

— És ehhez fogtál? Tulajdonképen hogyan gondolod ezt, — csúszott ki Zách Tamásné száján. Egy tekintet az öccse arcára és már meg is bánta a kérdést, szerette volna visszaszívni.

— Még azon nem gondolkoztam tulajdonképen . . . Azaz hogy . . . úgy gondolom valahogyan, hogy gyorsan megtanulom és akkor majd órákat adok . . . Vagy pedig más úton-módon . . . Hiszen majd csak akad . . . — Mindezt vontatottan mondta, sápadt arca még sápadtabb lett.

Ült a mély karosszékben, a feje előrebicsaklott, egészen a mellére. Az az arc . . . Az ajkak megvékonyodva, lepittedve és két árok az ajkak szélén, be egészen az arcsont alá! Ott mély gödörben vészelt el a keserű vonal. A gödörbe eltemetve az arcnak életelevén színe. A gödör elnyelte a frisseséget, pirosságot, vidámságot, aláárkolta a szemeket is, kiszívta a szemekből a fényt és ragyogást. Sírgödör eleven ember arcán. A homlok sápadtan, búsan borongott az eltemetett arc fölött. A szegény, sápadt homlok. Záchné nézte a kínos gondoknak ezt a letarolt mezejét. Szinte a kezével tapintotta mögötte a fájdalmas gondokat, a tehetetlen tépelődést. Szegény, elkínzott feje. És ezt tömi most angollal. Azonban hangosan sietett helyeselni.

— Különben csak nyereség, ha megtanulod. Én magam is . . .

— Persze. Hiszen te tudsz is angolul. Látod, akkor kisegíthetnél némely dologban. Mert két könyvet is vettem. Egyik amerikaiasan mondja a szavakat, a másik angolosan. Most néha magam sem bírok eligazodni.

— Ó, nagyon szívesen. Mutasd csak. — És mintha ez volna a legfontosabb, mintha csupán ezért jött volna ide, összebújtak a könyv fölött. Elmerültek benne.

Aranka szemben velük, finom gúnyval nézte a két összebújt fejet.

— No, csak tanulmányozzatok, én addig körülnézek a konyhában. Kiment.

Egy ideig még folytatták, azután egymásra néztek a könyv fölött. Nem is vették észre, mikor lecsúszott a földre. A két egyformán fáradt, bús tekintet egymásba mélyedt.

Záchné lassan bólogatott.

— Igen, igen, Ödönkém.

— Így tehát visszamegy — és gondolkodva tette hozzá: — Az most nagy út, messze van.

— Nagyon messze. Két idegen ország.

— Ha csak annyi volna — sóhajtott a férfi. — Két idegen ország. De mind a kettő hús, tép, rángat. Megnéztem egyszer valami egzotikus képet egy mozgósínházban. Az egyik jelenetben egy embert odaláncolnak két elefántnak a farkához. Azután elkezdik dorongokkal püfölni a két állatot. Azok megdühödnek és rohanni akarnak két ellentétes irányba. A közéjük láncolt test pedig jobban, egyre jobban feszül, nyúlik... — Elhallgatott és azután tette hozzá: — Mostanában úgy éreztem néha, én vagyok az az odaláncolt ember. Itt tart minden szál, egész eddigi életem minden órája és odakényszerít, amit szóval nem lehet kifejezni.

Elhallgatott. Már ez is sok volt, hogy ennyit mondott.

*

Aranka odarakta a tányérkára az omlós pogácsákat és Záchné a tányér fölött a testvére nézett:

— Elhatároztam, visszamegyek a gyermekeimhez. Megértettem végre, mi a kötelességem és megtanultam a nagy igazságot: van úgyis, hogy nagyobb tett továbbélni, mint halálba menni. „Meghalni... meghalni...” ezt kiáltotta egyszer egy drámai színésznő valamelyik darabban a közönség fülébe és a hallgatóság megrendülve nézett a tovatűnő fehér alak után. Reszkettek az idegszálak és a halál végigsuhant a fejünk fölött, meglegyintette a szívünket fagyasztó lehelete. „Élni... élni...” mondom én most csendesesen és egész bizonyosan tudom — ez több mindennél. Az életet elviselni a legnagyobb hősiesség. A Csulakné temetése után — a napokban kísértük ki szegényt — bementem a kriptába öregeinkhez. Sokáig időztem odalenn. Elteltem a halál fenséges, magasztos nyugalmaival. Beszélgettem velük az életről, halálról, emberek sorsáról. És mikor hazamentem, a loggián már sűrűn dolgoztak a fecskék: Leverték a fészket az ősszel és ők nem sokáig tétovázta — már újból építkeznek. Visszamegyek én is — és megtanítom a fiaimat — újra építkezni. Pénzéz teszem itt mindennemem. Eladom az összes ékszereimet. Hiszen úgyis csak nekik adtam volna. Mindent pénzre váltok. Odaadom a régiségeket. Szép a múlt, de most a jövőről van szó. Kiteremttem én azt a pénzt. És építkezni fogunk. A családi házra két emeletet húzatok. Otthont adok nekik újra, fészket rakok én is és új életre keltem majd őket az új fészkekben. Jól átgondoltam én ezt, elejétől végig. Nem szavak kellene mostan, hanem cselekedetek. A lelkek alá új alapot kell rakni. Mert ezt veszítette el ez a nemzedék — a szilárd alap csúszott ki alóluk. Meg kell teremteni az új alapokat. Ha én így alátámasztom őket, meg fognak állni a lábukon. És segíték nevelni az unokáimat. Most már tudom, mit nem szabad kifelejtenem az utitársalókból és mivel nem szabad megterhelni. Ez a háborús nemzedék... Ágyúdörgés volt az altatódala, akasztófák az álom kísértetei, rablás, gyilkolás a mindennapi kenyere. Ha tisztálkodni akar, mosdóvíze vérré változik, lángot hány törülközőkendője. A háború... és kommun... Ha nevetni kezd, örült acsarkodásba fullad a kacagása. Ha szerelmesét ölelné magához, csontváz esik a karjai közé. Kínszenvedést fogamzik az asszony méhe... Mindezt jól tudom immáron. Rajtunk a sor — öregeken. Mi láttuk még az élet szép napjait is. Mi még tudói vagyunk édes, szelid örömeinknek, jó szeretéseinknek, a mi testünkön még rajta az élet meleg, bársonyos tenyerének simogatása.

- Te tudsz hinni a föltámadásban? — kérdezte Ödön bácsi.
 — Anya vagyok, az élet szülője: a hitem örökkétartó.

*

Mikor hazafelé ment, a határban leszállt a kocsiról. Hosszú darabot gyalogolt. Még egyszer a földek mellett — ahol a fiatalsága ragyogott valamikor. Tudta, hogy utóljára látja ezeket a sík táblákat, amoda túl a hegyek a váromladékkal, az ég felé kapaszkodó tornyokat. Ezt az egész mindenséget most utóljára látja az életben... Már régen elbúcsúzott tőle, akkor, amikor hagyták, hogy átalsússzon idegen kézre. Hiábavaló volna most már azt kutatgatni ki és mi okozta annak idején, szent igaz: a föld most idegen kézen van, annak adózik tízszeres kamatozással. Hiába: ő most mégis úgy érezte, a tulajdon testéből készül kiszakadni. Az eleven testből a lélek tudatosan. Búcsúzott a földtől. Ment lassúdan a keskeny gyalogúton. A határban már volt némi mozgolódás. Felemelték a fejüket az emberek és akik közelben álltak — leemelték a sapkát. Hiába no: mégis csak köszöntötték. Mégis csak tudták, miféle fából volt faragva az ő bölcsője. Ezt nem lehet csak úgy — elfűjni, az ilyen emlékezést.

Már a faluszélén volt. Szemrefogta a messzire világító sárga házat. Uri módon sütött ki a ház napos homlokzata a nagy, sötét fenyők és ősi ákácok közül. Szép volt ez a ház, amint ott állt. Ezt mégsem adja el. Nem, soha többé egy talpalatot sem. Ami megmaradt, azt meg kell állni sziklakeményen, úgy, hogy csak az Isten haragja bírja onnan kimozdítani az embert.

Ami megmaradt, abba bele kell csimpaszkodni kézzel-lábbal-foggal. A gyerekeit is meg fogja erre tanítani...

... A nyárfasor szélén ott várt a kocsi.

— Fel tetszik ülni?

Otthon a ház előtt Csulak beszélgetett egy özvegyasszonnyal.

— Baj-baj— nyomkodta a szemét, — baj, ha nincs asszony a háznál..

X.

... És Zách Tamásné otthon volt újra, otthon, — ahonnan olyan kétségbeesetten menekült el... A ruhája fehér volt, mint a haja. Hús esztendő óta először vett magára fehéret. Síma derekú, egybeszabott ruha volt, a hosszú uszály hullámosan kigyózott a szőnyegen, amint ide-oda járt a szobában. A szalonban, a kis szalonban, az ebédlőben kisebb és nagyobb asztalok. Selymes hímzések, kristályok és átlátszó porcellánok, virágok, likőrös üvegek és pohárcák, ezüsttálakon fűszeres édességek...

Zách Tamásné ünnepet rendezett... A kisebbik fia a nyomában jöttment, még nem értette ezt az egészet, ezt a ragyogást, ezt a lakodal-maskodást.

Az anya feltűzte a kontyára a gyémántos diadémot, utóljára a fia esküvőjén viselte — most megint feltűzte. A fülében is villogó kövek, a nyakát igazgyöngyök becézték.

— Te ezt meg fogod érteni. Te vagy a legkisebbem, legtovább voltál a szárnyam alatt. Míg megérkeznek a vendégek, addig beszéljünk erről. Emlékszel-e még rá, amikor együtt olvastuk a Csudra Makárt? És a többi olvasmányaid... Neked tetszett Zarathustra... Az anyaföld áldása... És a többi mind... Együtt olvastuk... Már huszonnégyszáz éves voltál és azt

akartad, hogy értsem meg én, — érezzem meg és kövessen habzó fiatal-ságod nyugtalanító, nekem oly sokszor idegen örömeit, szépségeit. Én lép-tem egyet — és megértettem a te modern lelkedet... Nem próbálnád meg te is a lépést, fiam? Nem is olyan nehéz ezt megérteni. Mielőtt elutaz-tam, az utolsó délután, szegény Hegedűs doktor látogatott meg. Azt kér-dezte: miért utazom el? Valami olyast feleltem, hogy az eszkimóknál járja a jó szokás, megásni az öregek sírját és betemetni őket elevenen a hó-gödörbe, ha túlságos soká találnak élni. Nos, én elmegyek és megásom a gödröt magamnak — mondtam akkor... Bele is kezdtem, de időközben ráéreztem: még korán volna, még vannak itt tennivalóim. A ti leveleitek, édes fiam! Visszahúztatok. Még vannak itt tennivalóim:

A fészket újra kell építeni. A hű anya hű marad a fészkekhez, az utolsó esőpp véréig.

Tudod, kitől tanultam ezt? A haldokló Csulaknétól és a fecskemadár-tól. Ha te láttad volna azt a félig már halott haldoklót, hogyan szállt porbe emberrel-Istennel:

A fészkek... A fészkek — volt az utolsó gondolata... Én néztem a szörnyű viaskodást, belém hatott, átjárt a csontomig, a velőmig... Ez az igazság — ez az élet... ez az irtózat, szívós akarás. Így kell kapaszkodni a „miénk“ után, így kell megragadni a célt... Ezt tanultam meg a haldoklótól. Már bennem volt a gondolat, de nem bírt formát ölteni, ki-kristályosodni. Ott azután megértettem mindent. Újra kell kezdeni, édes, jó fiam.

Az élet is mindig újra kezdi...

Négy óraker becsöngetett az építőmester.

— Nézd meg, fiam, itt vannak a tervek, építeni fogunk!

Az építőmester kiterítette az ebédlőasztalra a nagy, fehér lapokat. Föléje hajoltak. A két férfi és a kicsi, karcsú, fehér alak. Zách Tamásné gyöngéd, finom újjával mutogatta a vonalakat. És a fiú, amíg tekintete követte a kicsiny újj mozgását, a nyomán látta kialakulni, nőni-nőni a levegős, napos magasságba belenyúlni a megdönthetetlen új házat...

Az ajtó halkán nyílt, a szoba észrevétlen telt meg. Gyermek, unokák odasereglettek az asztal köré... A fejük fölött egy kicsiny, fehér kéz szárnyalt, ívelt

— a feltámadt fészkek...

Szederkényi Anna.

ÉRDEMES?

Irodalom? Világirodalom?

Himalája. — Ez a vers, ha megél,

Egy porszem lesz — vagy az sem lesz talán —

Mit táncoltat a szél.

S ha netalántán a hegyekre fújja:

Ugyan micsoda súly egy porszem súlya?

Mindegy. Megírtam.

És azzal fekszem le ma éjszakára:

Megnőtt egy porszemmel a Himalája.

Reményik Sándor.